

Joanna Zawadka*
Marlena Kurowska**
Elżbieta Sadowska***

ROZPOZNAWANIE SYTUACJI JĘZYKOWEJ DZIECKA DWU- I WIELOJĘZYCZNEGO Z WYKORZYSTANIEM LOGOPEDYCZNEGO KWESTIONARIUSZA ROZPOZNIANIA SYTUACJI JĘZYKOWEJ DZIECKA W PERSPEKTYWIE WIELOJĘZYCZNOŚCI I WIELOKULTUROWOŚCI

RECOGNIZING OF THE LANGUAGE SITUATION OF
A BILINGUAL AND MULTILINGUAL CHILD USING THE
SPEECH THERAPY QUESTIONNAIRE FOR RECOGNIZING
A CHILD'S LANGUAGE SITUATION IN THE PERSPECTIVE
OF MULTILINGUALISM AND MULTICULTURALISM

Słowa kluczowe: wielojęzyczność, zaburzenia rozwoju mowy i języka, wywiad logopedyczny.

Keywords: multilingualism, developmental disorders of speech and language, parent interview.

* Uniwersytet Warszawski, Instytut Polonistyki Stosowanej, 00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, e-mail: joanna.zawadka@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3624-0693.

** Uniwersytet Warszawski, Instytut Polonistyki Stosowanej, 00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, e-mail: m.kurowska5@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7582-108X.

*** Uniwersytet Warszawski, Instytut Polonistyki Stosowanej, 00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, e-mail: e.sadowska3@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3854-3196.

Wprowadzenie

Logopedia jako nauka interdyscyplinarna o dużym znaczeniu społecznym stara się bezustannie wychodzić naprzeciw potrzebom pojawiającym się w życiu współczesnego człowieka. Dowodem przemian w niej zachodzących jest rosnący stopień specjalizacji form opieki logopedycznej, proponowanie przede wszystkim tych działań i rozwiązań, które oparte są na potwierdzonych empirycznie wynikach badań (*evidence-based practice*, EBP), a także rozszerzanie refleksji teoretycznej na obszary dotychczas nierozpoznane lub rozpoznane w zbyt małym zakresie. Choć niewątpliwie dwu- i wielojęzyczność nie należą do zjawisk nowych, jeszcze do niedawna pozostawały swego rodzaju *terra incognita* dla logopedii. Współcześnie możemy zaobserwować włączenie w coraz większym stopniu zakresu wiedzy psychologicznej, psycholingwistycznej oraz lingwistycznej dotyczącej dwu- i wielojęzyczności w obręb zainteresowań logopedii, co z kolei owocuje formowaniem się nowego obszaru refleksji naukowej nazwanego logopedią międzykulturową. Według Czaplewskiej (2018, s. 279) badania wchodzące w zakres logopedii międzykulturowej w większym stopniu niż w tradycyjnie pojętej logopedii odnoszą się do zróżnicowania językowego i kulturowego jako głównej zmiennej kształtującej zachowania osób. Poszerzenie pola badawczego wzmacnia potrzebę tworzenia lub adaptacji narzędzi służących do jego rozpoznania i opisu. Badacze podkreślają niedostateczne pod względem standaryzacji i mocno ograniczone zasoby, z których może korzystać polski logopeda (lub logopeda obcojęzyczny badający język polski) w ramach diagnozy językowej osób dwu- i wielojęzycznych (Łuniewska i in., 2016; Czaplewska, 2018; Haman i in., 2018). Mając na względzie te potrzeby, pragniemy przedstawić *Logopedyczny kwestionariusz rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości* (Zawadka, Kurowska, Sadowska, w druku) – narzędzie stworzone z myślą o logopedach pracujących w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, placówkach edukacyjnych, gabinetach prywatnych w Polsce i za granicą, do których trafiają dzieci z trudnościami w rozwoju mowy i języka, pochodzące ze środowisk dwu- lub wielojęzycznych.

Wywiad logopedyczny

Proces diagnozy logopedycznej dziecka rozpoczyna się najczęściej od wywiadu przeprowadzanego przez logopedę z rodzicami lub opiekunami prawnymi dziecka. W najszerszym znaczeniu wywiad rozumiany jest „jako metoda gromadzenia danych przez bezpośredni kontakt słowny z osobą udzielającą informacji dotyczących problemów, które interesują badacza” (Góralski, 2009, s. 38; Emiluta-Rozya, 2013, s. 14). Istnieje wiele opracowań logopedycznych zawiera-

jących gotowe propozycje schematów przeprowadzania wywiadu oraz wykazy pytań, które powinny zostać zadane przez logopedę. Pytania te stanowią pierwszą i zarazem integralną część autorskiego postępowania diagnostycznego. Wśród publikacji tego rodzaju w szczególności należy wymienić: *Wzór karty wywiadu w badaniu mowy Ireny Styczek* (1979, s. 221–223) oraz *Wywiad z rodzicami lub opiekunami dziecka* zamieszczony w *Karcie całościowego badania logopedycznego* – Danuty Emiluty-Rozya (2013, s. 55–56). Samodzielną a zarazem pogłębianą i poszerzoną o komentarze formą jest *Wywiad biologiczno-środowiskowy do wykrywania wczesnych uwarunkowań rozwoju mowy* – Wiesławy Fedorowskiej i Barbary Wardowskiej (1992). W praktyce logopedycznej wielu logopedów posiłkuje się również kartami wywiadów stworzonych pod kątem własnych potrzeb i specyfiki działań diagnostycznych.

Przeprowadzenie wywiadu daje możliwość poznania historii rozwoju dziecka, zapoznania się z jego najbliższym środowiskiem wychowawczo-edukacyjnym oraz poznania warunków, w jakich proces wzrostu, rozwoju i dojrzewania przebiegał od najwcześniejszych chwil jego życia aż do momentu zgłoszenia się do logopedy. Nadrzędnym celem jest zebranie jak największej ilości informacji o uwarunkowaniach przyswajania mowy i języka przez dziecko, o możliwych niekorzystnych czynnikach oddziałujących na ten proces, o czasie ich wystąpienia, rodzaju i stopniu nasilenia. Ważne jest również poznanie sposobów dotychczasowego leczenia oraz podjętych działań usprawniających. Często wywiad oparty jest na schemacie o wyrazistej budowie, a pytania w nim zawarte są pogrupowane tematycznie, obejmując: dane ewidencyjno-personalne (środowiskowe), dane dotyczące rozwoju dziecka – w okresie prenatalnym, okołoporodowym oraz postnatalnym. Szczególnie istotne jest zebranie informacji o rozwoju psychoruchowym i komunikacji językowej dziecka.

Logopeda, przeprowadzając wywiad, powinien zindywidualizować swoje postępowanie. Wybór tematów i głębokość poruszanych kwestii zależą od podejrzewanych przyczyn zaburzeń mowy. Inny jest zakres i poziom szczegółowości pytań, gdy rodzice dziecka zgłaszają nieprawidłowości w artykulacji, a inny, gdy dziecko ma trudności w rozumieniu i budowaniu wypowiedzi. Wywiad nie powinien być przeprowadzany w obecności dziecka. Rozmowa z rodzicami powinna przebiegać w przyjaznej i szczerzej atmosferze. Od osób w nią zaangażowanych wymaga się wzajemnego szacunku, pełnej koncentracji i uważności, a w bardziej złożonych przypadkach – również taktu, specjalnej wrażliwości logopedy. Niekiedy przeprowadzenie pełnego, wnikliwego wywiadu możliwe jest dopiero po pewnym czasie znajomości, ponieważ jedno spotkanie nie pozwala na zbudowanie wystarczającego zaufania i otwartości. Ważne jest również, aby zarówno logopeda, jak i rodzice czy opiekunowie mieli czas na odpowiednie przygotowanie się do wywiadu. Rodzice powinni zabrać ze sobą wszelką dostępną dokumentację dziecka, aby w razie potrzeby sprawdzić istotne informacje dotyczące jego rozwoju. Pomocne są też notatki

sporządzane przez rodziców na użytek własny (np. w jakim wieku dziecko zaczęło raczkować, wypowiadać pierwsze słowa itp.).

Często zebrane w wywiadzie logopedycznym informacje pozwalają na sformułowanie pierwszych hipotez odnośnie przyczyny nieprawidłowości rejestrowanych u dziecka – najczęściej ma ona charakter anatomiczny, funkcjonalny lub środowiskowy, choć zdarza się, że podłoże opóźnień lub zaburzeń rozwoju mowy jest wieloczynnikowe. Bywa jednak i tak, że zarówno analiza treści wywiadu, jak i wyników przeprowadzonych badań nie pozwalają na wskazanie czynników uszkadzających, a trudności dziecka do czasu wyjaśnienia określane są jako „zaburzenia o nieokreślonej etiologii”. Większość wykorzystywanych przez logopedów procedur wywiadów dotyczy rozwoju dzieci wychowywanych w środowisku jednojęzycznym. Omawiany w niniejszym artykule *Logopedyczny kwestionariusz rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości* pozwala na przeprowadzenie **wywiadu ogólnego (wstępnego)**, a także **wywiadu ukierunkowanego (sprofilowanego)**, służącego w tym przypadku przede wszystkim zdobyciu informacji o środowisku wielokulturowym i wielojęzycznym, w którym wychowuje się dziecko, oraz pozwalającego na podjęcie próby określenia przyczyn problemów dziecka.

Typy dwu- i wielojęzyczności dzieci badanych *Logopedycznym kwestionariuszem rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości*

Logopedyczny kwestionariusz rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości służy poznaniu trudności z opanowaniem mowy i języka zarówno u dzieci młodszych, jak i starszych (w wieku szkolnym, klasy I–III), pochodzących z:

- rodzin polskich mieszkających za granicą (w tym także dzieci, których rodziny powracają obecnie do Polski);
- rodzin cudzoziemskich mieszkających w Polsce;
- rodzin cudzoziemsko-polskich mieszkających w Polsce i za granicą;
- rodzin polskich mieszkających w Polsce, stosujących wychowanie dwujęzyczne (ewentualnie wielojęzyczne).

Ze względu na różnorodną biografię językową (Miodunka, 2016) tych dzieci warto przez moment zatrzymać się przy kwestiach terminologicznych i typologicznych. W zależności od kolejności opanowywania języków badacze wyróżniają dwujęzyczność symultaniczną (równoczesną) oraz dwujęzyczność konsekwentną (sekwencyjną) (por. Kurcz, 2007, s. 21; Olpińska-Szkiełko, 2013, s. 54). Jeśli wziąć pod uwagę poziom opanowania obu języków, możemy mówić o dwujęzyczności dominującej i zrównoważonej (Pearson, 2008, s. 128). Gdy spojrzeć na kwestię dwujęzyczności z perspektywy relacji językowo-rodzinnych,

stwierdzimy, że w stosunku do niektórych dzieci będziemy opisywać ich sytuację, posługując się terminami język ojczysty (matczyny) oraz język obcy, a wobec innych dzieci konieczne stanie się dokonanie rozróżnienia między językiem ojczystym a językiem odziedziczonym (językiem ojczystym jako drugim; Lipińska, Seretny, 2016). Z kolei w przypadku innych dzieci bardziej trafne będzie korzystanie z określeń język pierwszy (a także język funkcjonalnie pierwszy), język drugi (Lipińska, 2003, s. 11–15, 41–43), czy nawet – języki pierwsze, drugie, trzecie, kolejne (Chłopek, 2011, s. 20).

Wymieniane w literaturze przedmiotu podziały z jednej strony uzmysławiają potrzebę wielostronnego ujmowania zjawisk kontaktu z więcej niż jednym językiem, a z drugiej – dostarczają niezbędnej terminologii pozwalającej na ujęcie tych zjawisk w dość jednoznacznej (na ile to możliwe) formule nazewniczej. Choć podstawowym celem *Logopedycznego kwestionariusza...* nie jest określenie typu dwu- lub wielojęzyczności, to jednak narzędzie to pozwala zgromadzić informacje, które ze względów diagnostycznych i prognostycznych są pomocne w opisie sytuacji językowej dziecka. W kwestionariuszu akcent pada na prześledzenie zmian i próbę odtworzenia historii rozwoju językowego osoby badanej. Zarejestrowanie faktów kształtujących dynamikę zjawisk może mieć kluczowe znaczenie dla rozpoznania przyczyn problemów dziecka. W trakcie rozmowy logopedy z rodzicami całościowy obraz wyłaniać się będzie stopniowo wraz z uwzględnieniem kolejnych danych dotyczących różnych obszarów funkcjonowania rodziny oraz samego dziecka. Dlatego też postulujemy stosowanie zarówno podejścia diachronicznego, jak i synchronicznego w opisie dwujęzyczności (lub wielojęzyczności) osoby badanej. Bliski jest nam pogląd mówiący o stawianiu się osobą dwujęzyczną (Lipińska, 2003, s. 115–116), przy czym – inaczej niż badacze glottodydaktycy – chcemy widzieć owo „stawanie się” także w perspektywie zmian rozwojowych, a nie tylko – wpływów społeczno-kulturowych. W praktyce oznacza to, że podejście logopedyczne będzie na pierwszym miejscu rozpatrywać dwujęzyczność lub wielojęzyczność dziecka w kontekście jego rozwoju osobniczego. Mając za cel diagnozę i następujące w jej konsekwencji projektowanie działań terapeutycznych, zachodzi bowiem potrzeba rozpoznania, na ile problemy językowe i komunikacyjne dziecka wynikają z jego kondycji rozwojowej, a na ile przyczynia się do nich sytuacja dwu- lub wielojęzyczności.

Zalecenia i ograniczenia wykorzystania *Logopedycznego kwestionariusza rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości*

Pytania i stwierdzenia zawarte w kwestionariuszu służą poznaniu problemów dziecka, stanowiąc punkt wyjścia do rozmowy i pozyskania wybranych informacji odnośnie rozwoju ogólnego dziecka, jego rozwoju mowy i języka, kontekstu

rodzinnego, edukacyjnego, kulturowego, w jakim ono funkcjonuje. Zebrane dane mają ułatwić dokonanie diagnozy poprzez:

- odróżnienie objawów zaburzeń od zachowań wynikających z dotychczasowych językowych i kulturowych doświadczeń dziecka;
- wstępne określenie, który z języków wymaga stymulacji rozwoju;
- ustalenie kontekstów społecznych, w których pojawia się komunikacja w danym języku (z kim, kiedy, jak często i na jakie tematy możliwa jest komunikacja w danym języku).

Należy podkreślić, że bez uzyskania możliwie pełnego wykazu wspomnianych kontekstów społecznych nie należy podejmować decyzji o wycofaniu lub utrzymaniu któregoś z języków w kontakcie z dzieckiem.

Wskazane cele diagnostyczne znajdują odbicie w budowie kwestionariusza – pytania i stwierdzenia są uporządkowane w większe bloki tematyczne i określają zalecane tematy rozmowy w trakcie wywiadu logopedycznego. Logopeda sam wybiera i ocenia, które kwestie chce poruszyć (uwzględniając wiek dziecka, sytuację rodziny, rodzaj zgłaszanego problemu, wyniki badania przesiewowego itp.). Możliwe jest zatem pominięcie części pytań lub zmiana ich kolejności. Całość tworzy rozbudowaną i szczegółową strukturę, która umożliwia uwzględnienie i uporządkowanie różnorodnych informacji o dziecku zgromadzonych podczas pogłębionego, ukierunkowanego wywiadu logopedycznego.

Zaleca się, by przed podjęciem pracy z wykorzystaniem narzędzia poświęcić czas na jego poznanie i wstępne przygotowanie się do jego użycia tak, by budowana z jego pomocą struktura rozmowy miała charakter płynnej, spójnej i uporządkowanej wymiany informacji. Pytania i stwierdzenia w kwestionariuszu nie stanowią gotowego scenariusza wywiadu – to logopeda wypełnia formularz na podstawie otrzymanych odpowiedzi. Ponadto niektóre pytania w czasie wywiadu należy – w zależności od wiedzy rozmówców – sformułować w sposób bardziej przystępny (np. nie używając terminologii, obudowując przykładami). Ze względów etycznych należy poinformować rodziców/opiekunów o klauzuli poufności dotyczącej przekazywanych informacji, a także o prawie odmowy odpowiedzi na wybrane pytania bez podania przyczyny. Jeśli wymagane jest zebranie pogłębionego wywiadu logopedycznego, rozmowy z rodzicami/opiekunami dziecka trzeba rozłożyć na kilka spotkań, a ich przebieg wyznaczany jest z zachowaniem zasady indywidualizacji podejścia. Możliwe zatem, że w pewnych przypadkach obecna w *Logopedycznym kwestionariuszu*... lista pytań i stwierdzeń może okazać się niewystarczająca, dlatego logopeda nie powinien czuć się zwolniony z uważnego rejestrowania dostarczanych mu informacji, a w razie potrzeby wzbogacić wywiad o kolejne pytania – tym bardziej, że zawarte w kwestionariuszu elementy diagnostyczne odnoszą się głównie do najbardziej typowych sytuacji i problemów dzieci dwu-/wielojęzycznych.

Struktura Logopedycznego kwestionariusza rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości

Kwestionariusz składa się z 6 części:

- A. Podstawowe dane.
- B. Historia rozwoju dziecka.
- C. Aktualny stan rozwoju dziecka.
- D. Dotychczasowe działania diagnostyczne i terapeutyczne.
- E. Środowisko wychowawcze dziecka.
- F. Umiejętności i zainteresowania, osiągnięcia edukacyjne.

Do wywiadu ogólnego (wstępnego) należy zaliczyć pytania i stwierdzenia zawarte głównie w częściach A–D, dzięki którym logopeda poznaje podstawowe informacje na temat dziecka i jego rodziny, np.: wiek dziecka, płeć dziecka, wiek rodziców, imiona rodzeństwa, uczestnictwo w edukacji przedszkolnej/szkolnej, przebieg ciąży i porodu, rozwój psychomotoryczny w pierwszych latach życia dziecka i stan obecny, rozwój mowy dziecka w pierwszych latach życia i stan obecny, podejmowane działania diagnostyczne, uczestnictwo w terapiach itd. Do wywiadu ukierunkowanego (sprofilowanego) zalicza się pytania i stwierdzenia zawarte przede wszystkim w częściach E i F, ale też w częściach A–D, które odnoszą się do sytuacji wielojęzycznego i wielokulturowego środowiska, w jakim przebywa dziecko, oraz do kluczowych objawów problemów adaptacyjnych i zaburzeń ogólnorozwojowych – w tym do zaburzeń ze spektrum autyzmu.

Pytania oraz stwierdzenia zawarte w kwestionariuszu stanowią punkt wyjścia do pozyskania różnorodnych informacji na temat dziecka – faktów i ocen. Do faktów zaliczymy przekazane przez rodziców dane o: wadze urodzeniowej; przebytych chorobach dziecięcych; wieku, w jakim pojawiły się pierwsze słowa itd. Choć informacje te traktowane są jako obiektywne, może się zdarzyć, że odpowiedzi będą się różnić w relacji matki i ojca dziecka. Mimo dostrzeżonych (przez logopedę czy samych rodziców) niezgodności lub wątpliwości odnośnie prawdziwości podawanych informacji wszystkie odpowiedzi opiekunów powinny zostać odnotowane w kwestionariuszu. Rodzic ma możliwość sprostowania tego typu informacji na kolejnym spotkaniu, jeśli uda mu się odnaleźć w domowym archiwum wiarygodne źródło danych, nieuwzględnione w czasie spotkania z logopedą, np. karta bilansu dziecka. Zdarza się, że rodzice myślą kolejność zdarzeń lub w ogóle nie potrafią sobie przypomnieć „szczegółów”, o które pytamy i które dla logopedy stanowią kluczową informację. Jeśli rodzice są w stanie udzielić odpowiedzi tylko w bardzo ogólny sposób, to pomocne mogą stać się pytania o subiektywne odczucia rodziców dotyczące pewnego okresu życia dziecka. Przykładowo, gdy rodzic nie pamięta, w jakim wieku dziecko siadało samodzielnie, logopeda może zapytać, czy w odczuciu rodziców było to o czasie,

czy raczej wzbudzało to ich niepokój i mieli poczucie, że umiejętność rozwijała się z opóźnieniem. Logopeda może też odnieść się do innych umiejętności dziecka, które powinny pojawić się w tym okresie, np. lęk przed obcymi (Bee, 2008, s. 163, 192). Czasem pomocne może być również przeanalizowanie przez rodziców nagrań i zdjęć dziecka z danego okresu.

Z kolei do informacji subiektywnych zaliczymy odpowiedzi uzyskane na pytania o ocenę poziomu rozwoju dziecka w różnych aspektach jego funkcjonowania. Rodzic ma subiektywnie ocenić na skali od 1 (bardzo niski) do 5 (bardzo wysoki) poziom rozwoju danej umiejętności. Taka formuła pozwala zorientować się, czy fakty dotyczące rozwoju dziecka nie są przez rodziców niewłaściwie interpretowane: zbyt przeceniane lub niedoceniane, a przez to, czy wymagania rozwojowe wobec dziecka nie są (nie były) stawiane na zbyt niskim lub zbyt wysokim poziomie, co także może przyczyniać się do tworzenia czy pogłębiania się problemów.

Uzyskane podczas wywiadu dane będą częściowo odnotowane w kwestionariuszu w postaci wyboru odpowiedniej, przewidzianej opcji odpowiedzi (np. tak/nie, wybór najlepiej pasującego opisu zachowania, ocena na skali). W pozostałych przypadkach logopeda będzie wpisywał w przeznaczone do tego miejsce syntetyczną odpowiedź rodzica (opiekuna) (np. umieszczając przykład wypowiedzi dziecka, podając nazwę przedszkola, opisując dostrzeżone problemy w zachowaniu dziecka). Oczywiście w przypadku pytań zamkniętych logopeda może starać się dopytać o potrzebne szczegóły w trakcie rozmowy.

W czasie spotkania z rodzicem logopeda musi być uważny i wyczulony na informacje, które mogą okazać się kluczowe dla postawienia wstępnego rozpoznania. Nie można zapominać, że rodzic nie posiada specjalistycznej wiedzy, w takim zakresie jak logopeda, co oznacza, że często nie jest w stanie interpretować zachowań dziecka przez pryzmat konkretnych zaburzeń. Zdarza się, iż logopeda uzyskuje interesujące informacje, mimo iż nie były one przedmiotem konkretnego pytania, np. rodzic wskazuje, iż w wolnym czasie dziecko najczęściej patrzy na wirującą pralkę lub przekłada kartki w encyklopedii. Mimo że zachowanie to nie wzbudza niepokoju rodzica, dla logopedy jest wskazówką, iż powinien pogłębić wywiad o pytania z zakresu całościowych zaburzeń rozwojowych. Podobnie może być z informacjami dotyczącymi sprawności motorycznej – rodzic stwierdza, że dziecko nie potrafi jeździć na rowerku, ale bardzo chętnie bawi się elementami roweru, np. wiele godzin jest w stanie obracać koła, jak również zna wszystkie firmy produkujące rowery. Ponownie, choć nie było to przedmiotem pytania, uzyskana informacja pozwala diagnoście podejrzewać, że u dziecka mogą występować niepokojące objawy ze spektrum autyzmu.

W *Logopedycznym kwestionariuszu...*, obok zwrócenia uwagi na uwarunkowania endogenne, uwzględniono również możliwy wpływ czynników egzogennych na powstanie nieprawidłowości w rozwoju mowy i języka dziecka.

Wśród stwierdzeń i pytań pojawiły się więc zagadnienia związane ze sposobem budowania przez najbliższe środowisko rodzinne sytuacji komunikacyjnych. Niejednokrotnie bowiem niewłaściwa, nieadekwatna stymulacja rozwoju dziecka, tzn. niedostosowana do jego wieku i możliwości, skutkuje opóźnieniem rozwoju mowy i języka. Z jednej strony dziecko może nie zwracać uwagi na komunikaty werbalne, nie słuchać wypowiedzi, ponieważ są one formułowane przez rodziców w zbyt szybkim tempie, chaotycznie czy w formie bardzo złożonych, skomplikowanych konstrukcji. Z drugiej – opiekunowie mogą nie zwracać uwagi na komunikaty niewerbalne małego dziecka: gesty, miny, nieartykułowane dźwięki. A zatem u dziecka nie zostaje ukształtowana postawa komunikacyjna, która pozwala na przyswajanie jakiegokolwiek języka. Dziecko nie zwraca się do osoby mówiącej, nie patrzy na nią, nie słucha jej. Niekiedy niewłaściwa stymulacja rozwoju umiejętności komunikacyjnych u dziecka może być spowodowana koncentracją rodziny na młodszym rodzeństwie lub też w danej rodzinie brakuje pewnych nawyków spędzania czasu wspólnie z dzieckiem, wspólnych zabaw, spacerów. Dziecko rozwija się otoczone różnymi urządzeniami i tzw. wysokimi technologiami przy znacznie ograniczonym kontakcie z drugą osobą (Kurowska, 2017). Zagadnienia te wiążą się również ze stylami wychowawczymi przyjętymi w danej rodzinie. Partnerskie traktowanie dziecka – w stylu demokratycznym – motywuje je do komunikowania się z otoczeniem, sprzyja kształtowaniu umiejętności werbalnych, natomiast style autokratyczny i liberalny ograniczają te możliwości. Ponadto trudności w rozwoju umiejętności komunikacyjnych mogą być związane z odmienną od polskiej kulturowo tradycją wychowywania dziewczynek i chłopców – stawiane są im inne wymagania wychowawcze, od wczesnego dzieciństwa inaczej przebiega ich przygotowanie do odgrywania ról społecznych, inne są ich prawa i obowiązki, a także inne tematy są z nimi poruszane w rozmowach. Z jednej strony logopeda powinien dostrzegać te odmienności, wskazywać możliwe źródła utrudniające rozwój umiejętności komunikacyjnych i językowych, stymulować oraz kształtować postawy sprzyjające wzrostowi kompetencji, z drugiej jednak – powinien szanować przekaz kulturowy i tradycje obowiązujące w danej grupie społecznej.

Podsumowanie

Prezentowany w niniejszym artykule *Logopedyczny kwestionariusz rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości* to propozycja, która będzie pomocnym narzędziem przy przeprowadzaniu pogłębianego wywiadu logopedycznego w przypadku podejrzenia trudności z rozwojem mowy i języka u dzieci wychowujących się w środowisku wielojęzycznym i wielokulturowym. Mając na względzie zróżnicowaną językowo i kulturowo

grupę dzieci, do których będzie się on odnosił, a także różnorodność sytuacji diagnostycznych, kwestionariusz przyjął postać rozbudowanej, wieloelementowej struktury. W przyszłości mamy nadzieję zaprezentować także inne niż polska wersje językowe omawianego narzędzia.

Bibliografia

- Bee H. (2008), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zyska i S-ka, Warszawa.
- Chłopek Z. (2011), *Nabywanie języków trzecich i kolejnych oraz wielojęzyczność. Aspekty psycholingwistyczne (i inne)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Czaplewska E. (2018), *Rola logopedii we współczesnych społeczeństwach wielokulturowych*, [w:] *Logopedia międzykulturowa*, red. E. Czaplewska, Harmonia Universalis, Gdańsk, s. 261–278.
- Emiluta-Rozya D. (2013), *Całościowe badanie logopedyczne z materiałem obrazkowym*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Fedorowska W., Wardowska B. (1992), *Wywiad biologiczno-środowiskowy do wykrywania wczesnych uwarunkowań rozwoju mowy*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Góralski A. (2009), *Metodologia badań pedagogicznych w zarysie*, Wydawnictwo Universitas Rediviva, Warszawa.
- Haman E., Łuniewska M., Maryniak A., Wodniecka Z. (2018), *Specyficzne zaburzenie językowe (SLI) i dwujęzyczność: pozorne związki i realne konsekwencje*, [w:] *Logopedia międzykulturowa*, red. E. Czaplewska, Harmonia Universalis, Gdańsk, s. 150–173.
- Kurcz I. (2007), *Psychologiczne aspekty dwujęzyczności*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Kurowska M. (2017), *Rola rodziców w procesie stymulacji mowy dziecka z opóźnionym rozwojem mowy*, „Forum Logopedy”, nr 22, s. 23–27.
- Lipińska E. (2003), *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Lipińska E., Seretny A. (2016), *Język odziedziczony – polszczyzna pokoleń polonijnych*, „Poradnik Językowy”, nr 10, s. 45–61.
- Łuniewska M., Kołak J., Kacprzak A., Białecka-Pikul M., Haman E., Wodniecka Z. (2016), *Wyzwania w diagnozie rozwoju językowego dzieci dwu- i wielojęzycznych*, [w:] *Głos, język, komunikacja*, t. 2, red. A. Myszka, E. Oronowicz-Kida, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 35–56.
- Miodunka W. (2016), *Biografia językowa jako jedna z metod badania dwujęzyczności*, [w:] *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków*, red. W. Miodunka, R. Dębski, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 49–88.
- Olpińska-Szkiełko M. (2013), *Wychowanie dwujęzyczne w przedszkolu*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Pearson B. Z. (2008), *Jak wychować dziecko dwujęzyczne*, Media Rodzina, Poznań.
- Styczek I. (1979), *Logopedia*, PWN, Warszawa.

Summary

In the article, we present the assumptions of the *Logopedyczny kwestionariusz rozpoznania sytuacji językowej dziecka w perspektywie wielojęzyczności i wielokulturowości* (Zawadzka, Kurowska, Sadowska, in print), which is a tool supporting an in-depth parent interview for initial speech and language evaluation in the event of suspected difficulties in developing speech and language in children growing up in a multilingual and multicultural environment.